

“שאינ דין האיש כדין האישה” – הסתרת טיפול נפשי בשידוכים: ביקורת מוגבלות ומגדר

נטע זיו ואלמונית*

א. מבוא: שתי הכרעות והרהורים על מוגבלות, מגדר ושוויון.
ב. פסקי הדין – רקע עובדתי. 1. פסק דין פתח-תקווה. 2. פסק הדין
פסק דין ירושלים. ג. יצירה ופירוק של נישואים בקהילה החרדית.
ד. שידוכים, הלכה ומוגבלות. ה. “גם אם בעלים כמו אבן [...] הנשים
אוהבות אותם כך” – פסק דין פתח תקווה. ו. “בחברה זו ממנה באים
הצדדים שלפנינו [...] זה נחשב ‘מום’ – פסק דין ירושלים. ז. סיכום
ודיון

א. מבוא: שתי הכרעות והרהורים על מוגבלות, מגדר ושוויון

ביום 4 במרץ 2020 ניתן פסק דין בבית הדין הרבני האזורי בפתח תקווה, בתביעת אישה
לפירוק נישואי בני הזוג לאור מצבו הנפשי של הבעל, אותו הסתיר מאשתו טרם
נישואיהם. בית הדין ציווה על הבעל לגרש את אשתו, ללא מתן כתובתה וללא תשלום
מזונות.

למחרת, ביום 5 במרץ 2020, בתיק אחר קיבל בית הדין הרבני הגדול בירושלים את
ערעורו של גבר והורה על קבלת תביעתו לגירושים מאשתו ללא מתן כתובתה, כיוון שזו
לא גילתה לו לפני הנישואים על אודות טיפול נפשי שקיבלה בנערותה ועד שבועיים לפני
נישואיה.

יום אחר יום הוכרע גורלם של שני זוגות שנישואיהם עלו על שרטון על רקע מצב
נפשי של אחד מבני הזוג – הראשון של הבעל והשני של האישה. בשני המקרים ידן של
שתי נשים הייתה על התחוננה והן יצאו בלא כתובתן.

* פרופ' נטע זיו היא מרצה בפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל-אביב. בעבר כיהנה כיו"ר
ארגון בזכות – המרכז לזכויות אדם של אנשים עם מוגבלויות, חוקרת ומלמדת את תחום
לימודי המוגבלות.

”שאינ דין איש כדין האישה” – הסתרת טיפול נפשי
בשידוכים: ביקורת מוגבלות ומגדר

בחלק ב של רשימה זו, נתאר בקצרה את הבסיס העובדתי המוסכם בפסקי הדין הדומים-שוניים. בחלק ג נבהיר את הבסיס החברתי-משפטי שעל בסיסו הם ניתנו, בסיס המצוי בלב השתלשלות האירועים בפסקי הדין – קרי: מערך השידוכים בקהילה החרדית, ותהליך פירוק המשפחה המתנהל בדרך כלל בבית הדין הרבני. בחלק ד יוצג בקצרה הקשר בין שידוכים לגישה הביקורתית למוגבלות. בחלקים ה ו-ו תוצג ביקורת על התפיסות המגדריות והנכותניות העומדות בבסיס ההחלטות של בתי הדין: בבית הדין בפתח תקווה, שבו תואר תפקידה של האישה כמי שאמורה לתמוך בבעלה במצבו הנפשי, ובבית הדין הרבני הגדול שקבע כי טיפול נפשי טרום נישואים ובגיל הנערות נחשב מום במסגרת שידוך, כזה ש”בחור טוב” אמור להירתע ממנו. נסכם בהתייחסות להיקף האחריות לטקסט היוצא תחת ידיהם של דיינים, וההשפעה שיש לו על שימור דעות קדומות פטריארכליות ודכאניות, דעות שאף שקיימות מן הסתם גם בפסיקה האזרחית בישראל בתחומי המשפחה, מקבלות תיקוף נוסף בשל עיגונן, לכאורה לפחות, בהלכה.

ב. פסקי הדין – רקע עובדתי

1. פסק דין פתח-תקווה¹

הליך זה, שעילתו ”מחלת נפש שהוסתרה”, עניינו בבני זוג שנישאו באמצעות שידוך. חיי הנישואים לא עלו יפה. לטענת האישה במהלך הנישואים התגלו התנהגויות ”מוזרות” של הבעל והשניים נועצו במדריך הנישואים שלו. הבעל סירב לחשוף את תיקו הרפואי מהתקופה שלפני הנישואים, אך לבקשת בית הדין נערך תסקיר לשכת הרווחה האזורית, שבמהלכו הומצא מסמך רפואי מתקופת נערו. בתסקיר נכתב כי הגבר ”סובל מסכיזופרניה ממליץ על טיפול תרופתי ברספרידל, זקוק למעקב פסיכיאטרי”². בסמוך לנישואים החליט הגבר על דעת עצמו להפסיק את הטיפול התרופתי, אך לאחר שנודע לאשתו על מצבו – חזר לטיפול תרופתי וקליני. באירוע שלא הוברר דיו, במהלכו חשה האישה מאוימת על ידו באמצעות מצית, נמלטה זו לבית הוריה, כשהיא בחודש החמישי להריונה הראשון, ודרשה לסיים את הנישואים. בית הדין ביקר את החלטתה של האישה לעזוב את בעלה דווקא בעת שבה החל בטיפול נפשי, אך השתכנע כי היא מסרבת לשלום בית וכי גמרה בדעתה להיפרד. נקבע כי על הזוג להתגרש זה מזה.

¹ תיק (אזורי פ”ת) 1169128-2 פלוגית נ’ פלוני (פורסם בפסקדין, 4.3.2020) (להלן: ”פסק דין פתח-תקווה”).
² שם, בעמ’ 2.

על אף זאת בית הדין לא כפה את מתן הגט (בין היתר כי לא שוכנע שבקשת הגבר לשלום בית "מחוסרת כנות ומזויפת מתוכה", וכיוון שכפיית גט נפסקת במשורה ובמקרים נדירים ביותר). משכך ציווה (בניגוד לכפה) על הגבר להתגרש. כמו כן, נדחתה תביעת האישה לפיצוי בגין ההטעה שמקורה בהסתרת המצב הרפואי בתקופת השידוכים, ואף נדחתה תביעתה למזונותיה וכתובתה, זאת מאחר שבחירה מרצונה לעזוב את בעלה ללא הצדקה של ממש, התנהגות המהווה עילה לשלילת זכותה לכתובה ומזונות.³

2. פסק דין ירושלים⁴

פסק דינו של בית הדין הרבני העליון זה עסק ב"תביעת כתובה", והתקבל בו ערעור הבעל נגד החלטת בית הדין הרבני האזורי בתביעת גירושים של הבעל, שבו נקבע כי הבעל חייב בכתובתה של האישה. גם במקרה זה דובר בבני זוג שנישאו בשידוך. בשנות נעוריה האישה חששה מחיי הנישואים (ובמיוחד – "חרדה ממגע"), חשש שגבר עם נישואי אחרות וההבנה שהיא "הבאה בתור". משכך, פנתה האישה לייעוץ שכלל טיפול רגשי ותרופתי.

בהיוועצות עם רב, צוין בפניה שהטיפול שקיבלה אינו מהווה מום, ומשכך היא אינה מחויבת לשאת את המועמדים לשידוך על אודותיו. האישה הפסיקה את הטיפול כשבועיים לפני מועד הנישואים. מיד לאחר נישואיה, בימי שבע הברכות, סיפרה האישה לבעלה על הטיפול שעברה. תכף ומיד ביקש הלה לפרק את הנישואים, בגין היותם "מקח טעות". לדבריו, אילו ידע על הטיפול קודם לנישואים לא היה מוכן להשתדך עמה. האישה לא סירבה להתגרש, אך תבעה בבית הדין הרבני האזורי את דמי כתובתה על סך 52,000 דולר, ובנוסף פיצוי על פגיעה בשמה הטוב. בבית הדין האזורי, תוך הסתמכות על חוות דעת מקצועיות מטעם בית הדין, נקבע בדעת רוב כי הטיפול שקיבלה האישה אינו בגדר "מום", וכי הבעיה ממנה סבלה נרפאה ואין חשש שתחזור. כן קבעו הדיינים בבית הדין האזורי כי רוב בני אדם לא היו מבטלים נישואים בנסיבות המדוברות, ובעטייה של בעיה מסוג זה. גם דעת המיעוט סברה כי מדובר במצוקה חולפת, וכי אין לשלול מהאישה את כתובתה, הואיל והאישה מחויבת "שבועת היסת" על אודות אי-גילוי העובדה שסבלה מבעיה נפשית, יש להפחית את דמי הכתובה.

בית הדין הגדול קיבל את ערעור הבעל. השופטים קבעו שהטיפול אותו עברה האישה – אף שאין בו בכדי להעיד על היותה חולה במחלת נפש – נתפס בקבוצה החרדית, אצל

³ בבלי, כתובות ס"ג, ע"ב.

⁴ ערעור (גדול) 1127602-5 פלוני נ' פלונית (פורסם בפסקדין, 5.3.2020) (להלן: "פסק דין ירושלים").

“שאין דין האיש כדין האישה” – הסתרת טיפול נפשי
בשידוכים: ביקורת מוגבלות ומגדר

“רוב בני האדם אליה משתייכים הצדדים”,⁵ כמום חמור שעליו היו מקפידים ובגיננו היו דוחים הצעות שידוך. לפיכך נקבע, שהאישה תפסיד את כתובתה. מהו הצד השווה בין פסקי דין אלו ומהו השונה? כיצד אלו נגזרים מאורח החיים של הצדדים ומהדין ההלכתי החל עליהם והמסדיר את נישואיהם וגירושיהם? מה ניתן ללמוד מפסקי הדין באשר למקומה של מוגבלות נפשית באותו הליך שידוכים? לשם כך נידרש בקצרה למערך השידוכים בקהילה החרדית.

ג. יצירה ופירוק של נישואים בקהילה החרדית

המערכת הקהילתית חברתית שבמסגרתה נערכים נישואים בחברה החרדית – מוסד השידוך – מתוארת על ידי בית הדין הרבני הגדול כאהי לישנא:⁶

“בחברה המסוימת שהצדדים שלפנינו חיים בה, נישואין מבוססים על הצעות שידוכים. כלומר לא מדובר בהיכרויות ארוכות טווח בין צדדים, אלא על הצעות שידוך למטרת נישואין שמציעים לכל צד בנפרד. לאחר מכן, כל צד עורך בירור נרחב ומעמיק על הצד שכנגד ועל משפחתו. כולל בירור יסודי על עברו ומצבו הרפואי. אם הבירור עולה יפה ומגיעים למסקנה שההצעה מתאימה להמשך הקשר, יוביל הדבר אחר כך לכמה פגישות היכרות קצרות בין הצדדים ולבסוף לנישואין. כלומר: שידוך מסוג זה היוצא לפועל מבוסס בעיקרו על בירור מקיף מקדים, אמון הדדי, והתרשמות כללית המושגת על ידי כמה פגישות קצרות”.

הנישואים בקהילה החרדית בישראל מתבצעים בהליך של שידוך, שמטרתו לאפשר לצדדים בירור מעמיק טרם היכרות בין בני זוג מיועדים. במהלך הבירור נבדקים, בין השאר, הנתונים הרפואיים של הצדדים (פיזיים ונפשיים), ואף התאמה גנטית במטרה לאתר ולמנוע מראש היוולדות ילדים עם מחלות תורשתיות מסוימות.⁷ לסטטוס הבריאותי בכלל, וליציבות הנפשית בפרט, ניתן משקל רב בקביעת “ערכם השידוכי” של המועמדים ב“מיקום” ובדירוג המועמד או המועמדת לנישואים.⁸

⁵ שם, בעמ' 8.

⁶ פסק דין פתח-תקווה, לעיל ה"ש 1, בעמ' 7.

⁷ חיה גרשוני “עולם ללא מוגבלות – היבטים ביאותיים על אודות יישום פרקטיקות אאווגניות ביחס לאנשים עם מוגבלות” משפט רפואי וביז-אתיקה 8 (גיל סיגל עורך, 2020).

⁸ רויטל ממן “כל משברין וגליך עלי עברו” נטל סובייקטיבי בקרב הורים למתמודדים עם מוגבלות נפשית מהחברה החרדית (עבודת גמר לתואר “מוסמך בעבודה סוציאלית”, האוניברסיטה העברית בירושלים – בית הספר לעבודה סוציאלית, 2014).

קיימת הבחנה בין "שידוך חלק" שבו המועמדים הם לכאורה ללא דופי מבחינת הייחוס המשפחתי, ההשתייכות הקהילתית, המצב הבריאותי וכיוצא באלו, לבין "שידוך מורכב" שבו המועמדים יש "פגם" כלשהו. מועמד לשידוך שהוא אדם עם מוגבלות או שיש לו בעיה רפואית כלשהי עלול להיחשב כ"שידוך מורכב". במצב שכזה בדרך כלל יחפשו לו או לה זיווג הנושא בעיה בדרגת חומרה דומה (אף שלא בהכרח זהה במהותה), כך ששני הצדדים יהיו במדרג דומה.⁹ לפיכך, כחלק מהליך השידוכים מתקיים בירור קפדני מסוג זה הן על ידי המשפחה והן על ידי השדכן היוזם את השידוך, שהוא בדרך כלל חבר ברשת חברתית ענפה המסייעת לו באיסוף המידע. ברקע השידוך מצויים כל העת חשדות וחששות שמא הצדדים יסתירו מידע, רפואי או אחר, העלול לפגוע בערך השידוך.¹⁰

אם נישואי בני הזוג עלו על שרטון, הם יגיעו לדין בבית הדין הרבני לצורך הכרעה במכלול הסוגיות הכרוכות בסיום הנישואים. כידוע, על פי סעיף 1 לחוק בתי הדין הרבניים,¹¹ גירוש של יהודים בישראל מצויים בסמכות בית הדין הרבני. במהלך השנים חל כרסום מסוים במעמדו של בית הדין הרבני. ראשית, בדיון בנושאים שונים הקשורים לגירוש – כגון חלוקת רכוש ומזונות – קיימת סמכות מקבילה לבית המשפט לענייני משפחה; שנית, בית הדין הרבני נדרש לדון בעניינים שבסמכותו בכפוף לחוק האזרחי.¹² כידוע, מצב זה יוצר לעיתים חוסר ודאות ו"מרוץ סמכויות" בין הערכאות, פסיקות סותרות בין בתי הדין לבין עצמם וכמובן בינם לבין בתי המשפט האזרחיים, כך גם אין עקביות בדין המהותי החל בנושאים השונים.¹³

לגבי האוכלוסייה החרדית סוגיית מרוץ הסמכויות והסמכויות המקבילות של בתי המשפט האזרחיים היא בדרך כלל פחות רלוונטית מבחינה מעשית, לאור ההסכמה הקיימת בקרב הקהילה להעניק לבית הדין הרבני סמכויות גם בעניינים הנלווים לגירוש. מצב זה מתאפשר לאור סעיף 9 לחוק בתי הדין הרבניים, המרחיב מאוד את התחומים שבהם ידון בית הדין הרבני כאשר הצדדים מגיעים להתדיין בהסכמה.

⁹ נטע פלדמן הון בריאותי ומדיקולטוריוזציה ב"חברת המשתדכים" החרדית (עבודת גמר לתואר "מוסמך אוניברסיטה", אוניברסיטת תל-אביב – הפקולטה למדעי הרוח, 2015).

¹⁰ בתיה זיבצנר ורוד להמן "השידוכים במגזר החרדי: סמכות, גבולות, מוסדות" מגמות מט 641 (2014).

¹¹ חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), התשי"ג-1953 (להלן: "חוק בתי הדין הרבניים").

¹² בג"ץ 1000/92 בבלי נ' בית הדין הרבני הגדול, פ"ד מח(2) 221 (פורסם בנבו, 7.2.1994).

¹³ אבישלום וסטרייך "בחזרה לעתיד: על עיצובם של הנישואין והגירושין האזרחיים בישראל" דין ודברים י 69 (2017).

“שאין דין איש כדין האישה” – הסתרת טיפול נפשי
בשידוכים: ביקורת מוגבלות ומגדר

בתחום הגירושים גופם נתונה לבית הדין הרבני סמכות בלעדית, והוא פוסק בהם על פי דין תורה. חלק מאותם דיני הגירושים כוללים הכרעה בדבר זכאותה של האישה לכתובתה. הדין המהותי החל על הכתובה הוא הדין הדתי, היות שמקור הכתובה הוא בהלכה היהודית.¹⁴ כתובת האישה היא סכום כספי, שבעת נישואיו מתחייב הבעל לשלם לאשתו במועד פקיעת הנישואים. הכתובה נועדה לחזק את יציבותו של מוסד הנישואין “כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה”,¹⁵ וכן כדי להבטיח את יכולתה של האישה להינשא שנית “כדי שיהיו הכל קופצין עליה לישאנה”.¹⁶

כאמור, בקהילה החרדית הצדדים בדרך כלל יפנו לבית הדין הרבני בנושאים הקשורים לדיני אישות, שכן מעבר לאיסור ההלכתי לפנות לערכאה אזרחית, ישנה הקפדה יתרה על חומרות ייחודיות במתן הגט עצמו ובשחרור מהמעמד של אשת איש.¹⁷ כך הגיעו שני הזוגות הללו לדין בבתי דין רבניים מבחירתם החופשית,¹⁸ והדיון בכתובה התקיים בהם בהתאם לתפיסות עולמם של היושבים בדין, ובאופן שבו הם רואים את הבניית המוגבלות בקהילה החרדית, בפרט בהקשר של מערך השידוך ותפקידי בני הזוג.

¹⁴ בע"מ 9692/02 פלונית נ' פלוני, פ"ד סב(3) 29 (פורסם בנבו, 21.8.2007). במקרה של מות הבעל – יש סמכות מקבילה לבית הדין הרבני ולבית המשפט לענייני משפחה לדון בכתובה, ראו אורי צפת “על מעמדה המשפטי של הכתובה” **עת סיוע ביטאון האגף לסיוע משפטי** 3 (2014)

www.justice.gov.il/Units/SiuMishpaty/NewsLetters/NewsLetter3/family/Pages/mbm.d.aspx. בגירושים, לכאורה, טבועה סמכות זו בגט ונדונה בבית הדין הרבני, אך לא בהכרח הוא, ולעיתים תידון כמקשה אחת עם נושאי רכוש אחרים בבית המשפט לענייני משפחה. ראו תיק (אזורי חיפה) 845116-1 פלונית נ' פלוני (פורסם בדעת, 6.10.2013).

¹⁵ בבלי, כתובות נ"ד, ע"א.

¹⁶ ירושלמי, כתובות פ"ט, ה"ז.

¹⁷ מסיבות אלו פונים רבים מהציבור החרדי לבתי דין פרטיים המקיימים פרקטיקות מחמירות במיוחד במתן הגט. גיטין אלו מוכרים, בהסכמה שבשתיקה, בבתי הדין הרבניים הרשמיים, הרואים עצמם כפופים למנהיגי הציבור החרדי התומכים בבתי הדין הפרטיים. ראו על כך עמיחי רדזינר “גט בהשגחת הבר"ץ: ענייני נישואין וגירושינ' בבתי דין חרדיים פרטיים” **משפט, חברה ותרבות** א 69 (2018).

¹⁸ רבים תוהים לגבי מהות הבחירה החופשית בכל הקשור במבנה נישואים פטריארכלי ובפירוקו. ביקורת על כך ראו אצל חנוך דגן ודפנה הקר “הלכת השיתוף הספציפי – לקראת המערכה הרביעית בבג"ץ 4602/13 מחקרי משפט לב 519 (2019).

ד. שידוכים, הלכה ומוגבלות

מערך השידוכים בקהילה החרדית מבחין כאמור בין "שידוך חלק" בין מועמדים שלא נמצא בהם דופי, לבין "שידוך מורכב" שקיים בו פגם במועמד או במשפחתו. ללא ספק הגישה החברתית למוגבלות תשמיע ביקורת נגד גישה ופרקטיקה המעריכה מועמדים לנישואים על בסיס מדרג המבקש לקבוע את שווי השידוך, והכולל בכך את סוג המוגבלות ואפיונה. ביקורת המוגבלות קוראת תיגר על המודל הרפואי, אשר רואה את המוגבלות כמציאות טרגית, פחותה ופגומה שיש לה ערך נמוך ממצב נטול מוגבלות, ואף שיש לתקנה ככל הניתן. המודל הרפואי יצר תפיסות שליליות ביחס לאנשים עם מוגבלות – והגישה של "מדרג שידוך" משקפת לכאורה תפיסה זו. המודל החברתי, שעוצב במסגרת לימודי ביקורת המוגבלות, רואה את החברה – ולמעשה את השילוב בין הלכות הפיזית לבין המימדים החברתיים, תרבותיים, כלכליים וקהילתיים – כמי שמייצרת ומכוננת את דיכויים של אנשים עם מוגבלות בשל אותן סטיגמות. לגישת המודל החברתי, תפיסות דכאניות אלו משקפות את ערכי הקבוצה הדומיננטית ביחס למוגבלות, ומשך ניתן גם לשנות אותן בהתאם להקשר החברתי.¹⁹

כאמור, בקהילה החרדית קיימת סטיגמה שלילית ביחס לאנשים עם מוגבלות, בפרט בהקשר השידוכי.²⁰ עם זאת, מקומה של המוגבלות בציווי ההלכתי אינו חד-משמעי. מבחינת הפרקטיקות הנוהגות בקהילה החרדית, לעיתים אנו עדים להטמעה ולשילוב של תפיסות חברתיות-תרבותיות ביחס למוגבלות בציוויים ההלכתיים עצמם. כך, למשל, אדם עם מוגבלות נראית יוכל לעלות לתורה רק אם מבחינת ציבור המתפללים אין במוגבלותו כדי לזלזל בקריאת התורה. במקרה זה ניתנת לו אף עדיפות בשל היותו מתפלל "מלב נשבר".²¹ הוא הדין גם לגבי שליח ציבור: הגמרא מציינת כי תושבי בית שאן, חיפה וטבעונין היו משבשים את קריאת האותיות, ולפיכך נקבע כי לא יוכלו לשמש כשליחי ציבור, וכמותם ייפסל כל אדם שקולו פגום. אולם, אם הציבור מכיר את שליח הציבור ומקבל אותו כפי שהוא – מוגבלות אלו אינן שוללות ממנו את האפשרות לשמש בתפקיד זה.²² ואפילו יש אומרים שמלכתחילה ראוי להעדיף שליח ציבור שיש בו מום אם הוא

¹⁹ ארלין ס' קנטר "מבוא לגישה הביקורתית למוגבלות ומשפט" לימודי מוגבלות – מקראה (נטע זיו ואח' עורכים, 2016).

²⁰ חיה גרשוני "שיח שוויון הזכויות של אנשים עם מוגבלויות בחברה בקהילה החרדית" משפט חברה ותרבות – משפט וחרדים 323–359 (יורם מרגלית וחיים זיכרמן עורכים, 2018).

²¹ יהודה ברנדס יהדות וזכויות אדם: בין צלם א-לוהים לגוי קדוש 173–174 (המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2013).

²² בבלי, מגילה כ"ד, ע"ב.

”שאינן דין איש כדין האישה” – הסתרת טיפול נפשי
בשידוכים: ביקורת מוגבלות ומגדר

אדם הגון.²³ כלומר, האופן שבו רואה הקהילה את המוגבלות משפיע גם על פסיקת ההלכה הנגזרת ממנו. כך בכיוון ההפוך: ככל שמצב רפואי (בעבר או בהווה, חולף או קבוע), נחשב כ”מום” משמעותי בפסיקה ההלכתית – כך גם תגבר הרתיעה החברתית, וינתן למוגבלות משקל בהקשרים חברתיים שונים.

על פני הדברים, להכוונת אורח החיים החרדי ולתפיסות עולמו מקור פורמליסטי מובהק, המבוסס על ההלכה היהודית – ומשך לכאורה אין מקום להטמעת היבטים חברתיים ותרבותיים “חיצוניים” בקביעת מעמדם של אנשים עם מוגבלות. אולם, בפועל המצב אינו כה חד-ערכי. מסתבר, שעיצוב הנורמות המחייבות בהקשר של מוגבלות אינו כה קשיח, קבוע ונתון מראש, וניתן לראות כי מתקיימים יחסי גומלין והשפעה הדדית בין הקורפוס ההלכתי לבין המימדים החברתיים והקהילתיים. למעשה זהו מצב המתיישב עם גישת ביקורת המוגבלות הכללית ומשקף אותה.

ואכן, בשני המקרים המתוארים ביקשו המועמדים להסתיר מידע רפואי בהקשר נפשי או רגשי. הבעל מפתח תקווה הסתיר מידע על אודות אבחנת הסכיזופרניה שניתנה בעבר, ואף בחר להפסיק בטיפול התרופתי טרם נישואיו. כמוהו, גם האישה הירושלמית שביקשה להסתיר את הטיפול שקיבלה, וכאמור מסתבר שאף הפסיקה אותו בעת שנכנסה לתקופת השידוכים על מנת להימנע מגילוי מביך זה. הירושלמית פעלה בסטנדרט החברתי המקובל, ונועצה ברב לגבי שאלת הסתרת המידע על אודות הטיפול, כשאינן לדעת מתוך פסק הדין אם גם הגבר מפתח תקווה עשה זאת. לאור התדמית החמורה שנושא קושי נפשי בהליך השידוכים לא ייפלא כי חיי הנישואים, בשני המקרים, עלו על שרטון לאחר הגילוי. במקרה הירושלמי השבר נגרם מעצם הגילוי אף ללא אירועים חריגים. לגבי הזוג מפתח תקווה – הגילוי הגיע לאחר שהתרחשו מספר מקרים ואירועים “חריגים” ו”מוזרים”²⁴ במסגרת יחסי בני הזוג, ואשר התווספו להסתרה מלכתחילה.

ה. “גם אם בעלים כמו אבן [...] הנשים אוהבות אותם כך” – פסק דין פתח תקווה

בפסק דין פתח תקווה קיימת התייחסות נרחבת למצבו של הבעל, שבבחירתו הוגדר כסובל מסכיזופרניה, ולבקשת אשתו חזר לטיפול פסיכיאטרי סדיר. חוות הדעת הרפואיות המובאות בפסק הדין לא היו אחידות, והייתה קיימת מחלוקת לגבי מצבו הרפואי בעת הדיון, כפי שמציין בית הדין:²⁵

²³ משנה ברורה, אור החיים נ”ג, י”ג.

²⁴ פסק דין פתח-תקווה, לעיל ה”ש, 1 בעמ’ 2.

²⁵ שם, בעמ’ 21.

"[ו]ישנן חוות דעת סותרות בין הרופאים הפסיכיאטרים שטיפלו בו אם יש להגדיר אותו כחולה נפש כרוני, או כאדם בריא שנדרש לו מעקב וטיפול בגלל לחצים וחרדות בהן הוא מצוי, ובשל האופי החלש והתלתי שלו. מחלוקת קיצונית זו מעלה הרהורי דברים על הפער הגדול שבין אבחנות הרופאים. אין חולק כי מדובר באדם שאין לו שיקול דעת משל עצמו, הוא תלוי מאוד באחרים, ולא בשל בשכלו".

הנה כי כן, כשם שאין חולק על כך שהבעל אינו בשל בשכלו (אף שבית הדין הניח בסופו של דבר שאינו מוגדר כחולה נפש), הייתה עובדה נוספת עליה הסכימו הדיינים והרופאים גם יחד: מהאישה היה מצופה לטפל בבעלה ולתמוך בו בעת הטיפול הנפשי ולא לנטוש אותו.

וכך כותב ד"ר מיכאל בונצל (מנהל מחלקת פסיכיאטריה במרכז הרפואי מעייני הישועה): "[ו]אם התובעת תיתן לו תמיכה נפשית הוא יוכל לשקם את שלום הבית שלו".²⁶ בהמשך מצוטט ד"ר לנדאו שחלק על קביעותיו הרפואיות של בונצל, אך הציטוט מתוך עדותו הוא: "רוב הנשים של החולי נפש נשארות איתם מטפלות בבעלים, גם אם בעלים כמו אבן, רק שוכבים ואוכלים, הנשים אוהבות אותם כך".²⁷

בית הדין מסכים עם גישה זו, וכחלק מהתיאור העובדתי אף נמצא ביקורת מרומזת נגד האישה: "בתקופת טיפול זו היה הנתבע פרוד מהתובעת-אשתו. במקום שהיא תתמוך בו רגשית במקביל לטיפול שהוא התחיל בו, היא פתחה בהליך גירושין ונפרדה ממנו". ובהמשך: "ייתכן ולמפרע אילו הייתה התובעת ממשיכה לתמוך בנתבע, למרות הקושי, אולי כל התמונה הייתה יכולה להשתנות לטובה".²⁸ בסופו של יום הפסידה האישה את מזונותיה בשל העובדה שבגדה בחובתה – "עשתה דין לעצמה ועזבה אותו. כפי שכתב הרא"ש בתשובתו היא לא זכאית למזונות אישה אם היא לא תחזור אליו לחיי שלום".²⁹ ביקורת זו על התנהלותה של האישה והנחישות שלה לעזוב את הנישואים הובילו בסופו של דבר את בית הדין לקבוע כי על בני הזוג להתגרש וכי אין סיכוי לשלום בית. אולם, מחירה של עמידת האישה על דעתה להיפרד הייתה איבוד כתובתה.³⁰

²⁶ שם, בעמ' 2.

²⁷ שם, בעמ' 3.

²⁸ שם, בעמ' 5.

²⁹ שם, בעמ' 22.

³⁰ ההלכה מבחינה בין מום שנמצא בגבר למום שנמצא באישה, כאשר הגישה היא אכן שהאישה תהיה מוכנה להיות נשואה לבעל מום ובלבד שלא תיוותר לבדה. ראו בהרחבה אצל אבינועם שופר "האפילפסיה בזמננו וההלכה" תחומין יד 352–365 (1994). נימוק נוסף הנוגע למוגבלות נפשית קובע כי אתגרי החיים המורכבים של האישה מזמינים סיכון מוגבר

“שאין דין איש כדין האישה” – הסתרת טיפול נפשי
בשידוכים: ביקורת מוגבלות ומגדר

מן הסתם הציפייה מהאישה להיות המטפלת והתומכת במשפחה אינה נחלת הקהילה החרדית בלבד. במשך שנים רבות מבנה המשפחה הפטריארכלי קידש את תפקידה של האישה כמטפלת נצחית המחויבת לרווחת משפחתה, וציפה ממנה לשים את צרכיה כמשניים לצרכי בני ביתה.³¹ גם החוק בישראל רואה את הטיפול הנשי כמובן מאליו ואינו מתגמל נשים על כך,³² ובחברה הערבית בישראל קיימת ציפייה מנשים להינשא לגברים עם מוגבלות ולתמוך בהם, גם אם הן עצמן ללא מוגבלות.³³ אותה נורמה חברתית, מגדרית, לפיה מאישה מצופה לטפל בבעלה על אף קשייו הנפשיים, נשזרה אפוא בדיון ההלכתי באשר לאישה ש“עשתה דין לעצמה”,³⁴ תוך שהובילה לפגיעה קשה בזכויותיה הכספיות. מכאן, שמוגבלותו הנפשית של הבעל קיבלה משמעות משפטית-הלכתית לא כזו שנגזרה אך ורק מהדיאגנוזה הרפואית שלו (שכאמור לא הייתה לגביה אחידות דעים). בדיוק כפי שלימדה אותנו הגישה הביקורתית למוגבלות, הלכות הנפשית איננה מנותקת מנורמות קהילתיות לבר-רפואיות, וההשלכות שלה תלויות בסביבה התרבותית-חברתית שבתוכה היא פועלת. ואכן, נזיפתו של בית הדין הרבני באותה אישה על אשר “עשתה דין לעצמה” – הפרה את הסדר המסורתי, בגדה בתפקידה הנשי הטיפולי, בחרה לנטוש את התמיכה בבעלה במהלך הטיפול הנפשי – היא זו שכוננה את המשמעות המשפטית-הלכתית של הלכות, כאשר זו באה באינטראקציה עם גישות ממוגדרות. כך נגזר דינה של האישה להפסיד את כתובתה.

להישנות מחלה שהתפרצה בתקופת הנעורים. וראו על כך בפסק הדין בתיק (גדול) 1129170 **פלונית נ' פלוני** (פורסם בתקדין, 18.3.2018): “אצל אישה העתידה לעבור לידות ולהתמודד עם מצבים קשים במהלך חייה, החשש להופעת המחלה מחדש גדול יותר מאצל איש”.
31 אחד המקורות המפורסמים לביקורת על תפקידה הטיפולי והלא מוערך של האישה הוא ספרה של ריץ משנת 1976, אדריאן ריץ **ילוד אישה** (כרמית גיא מתרגמת, 1989).
32 שירי רגב-מסלם “בין מודל שלגיה למודל סינדרלה: טיפול משפחה ומדינת רווחה” **מחקרי משפט לב** (צפוי להתפרסם ב-2020).
33 אסמאא אבו אלעולא **תפיסותיהם של אנשי מקצוע ושל בעלי עניין את נישואי נשים ערביות בעלות אינטליגנציה תקינה עם גברים בעלי מוגבלות שכלית התפתחותית** (עבודת גמר לתואר “מוסמך האוניברסיטה”, אוניברסיטת חיפה – הפקולטה למדעי הרוח והבריאות, 2015).
34 פסק דין פתח-תקווה, לעיל ה”ש 1, בעמ’ 22.

ו. "בחברה זו ממנה באים הצדדים שלפנינו [...] זה נחשב 'מום'" – פסק דין ירושלים

בערעור שהתנהל בפני בית הדין הרבני הגדול בירושלים, נקבע כי טיפול נפשי שקיבלה אישה בנערותה מהווה "מום". לפיכך, הבעל שלא ידע על כך רשאי לגרש את אשתו ללא כתובתה. הדיינים לא חלקו על קביעה מקצועית באשר לבריאותה הנפשית של האישה, לפיה היא איננה מוגדרת כבעלת מחלת נפש, וציינו: "כבית דין איננו מתיימרים לחלוק על הקביעה הרפואית-הפסיכיאטרית של שתי מומחיות בתחום שהאישה אינה חולת נפש. אין לנו ספק שהאישה אינה מוגדרת חולת נפש".³⁵ ובכל זאת, ראו הדיינים בטיפול הנפשי שקיבלה (שכלל טיפול תרופתי ושיחות) "מום" המחייב גילוי והסכמת הצד האחר טרם השידוך. הנימוק לכך הוסבר בתפיסות העולם המקובלות בקהילה החרדית, ממנה מגיעים הצדדים:³⁶

"לאחר העיון דעתנו היא לקבל את הערעור ולקבוע כי האיש פטור מלשלם את הכתובה. הנימוק לכך הוא בעיקרו במישור העובדתי ובהתאמה לחברה, לרקע ולסביבה שבהם הצדדים שבפנינו חיים, ובדרך הנהוגה והמקובלת שבה צדדים שכאלה נכנסים לקשר מחייב של אירוסין ונישואין".

³⁷ ובהמשך:

"גם אם המצג הרפואי 'נטו' שהוצג, מצג של אישה הנוטלת תרופות פסיכיאטריות במשך שנתיים רצופות קודם לנישואין, עדיין אין בו כדי להגדירה בהכרח מבחינה רפואית 'חולת נפש', אולם בהתאם למקובל ולנורמות שיש בחברה זו, אין ספק שמציאות זו היא בגדר ההלכתי של 'מום' שיש לדווח עליו לצד שכנגד ה'אירוסין'. – ולקבל את הסכמתו, עוד לפני גמר השידוך".

אנו רואים אפוא כי במקרה זה הרכיבים הלב-רפואיים – הנורמות המקובלות במצב של קבלת טיפול נפשי עובר לנישואים – נדונו בגלוי, ושימשו באופן מפורש חלק מהליך ההנמקה המשפטי-הלכתי. ואכן, גם אמירות אלו משקפות את תפיסת "ביקורת המוגבלות", לפיה התדמית השלילית ביחס למוגבלות נגזרת מתפיסה חברתית, והיא חורגת מהלקות עצמה. ה"מום" אינו המצב הרפואי כשלעצמו, אלא נגזר מהמקובל בקהילה בתוכה ניתנת לו משמעות.

³⁵ פסק דין ירושלים, לעיל ה"ש 3, בעמ' 5.

³⁶ שם, בעמ' 1.

³⁷ שם, בעמ' 7.

“שאין דין האיש כדין האישה” – הסתרת טיפול נפשי
בשידוכים: ביקורת מוגבלות ומגדר

נימוקי בית הדין כללו גם התייחסות מרתקת למאפייניו של הבעל, שבהליך השידוכים נחשב לבחור ללא פגם, ומשום כך אך טבעי הוא בעיני הדיינים כי לא היה נישא לאשה ביודעו כי הייתה בטיפול:³⁸

“בנדון דידן מדובר בבחור צעיר ובריא, ללא כל בעיות בריאות, בחור שנחשב בישיבה לבחור טוב, שזאת הייתה לו הצעת השידוך הראשונה שהוצעה לו. אין לנו אפילו בדל של ספק שלו הייתה האישה מגלה לבחור שאיתו נפגשה, כלומר לבעלה לעתיד, טרם ה'אירוסין' והנישואין את הדברים כהווייתם ומספרת על אודות הטיפולים שעברה במשך כשנתיים רצופות, לרבות נטילת תרופות המורשות לשיווק באמצעות הבחור, ולא רק הוא אלא כל בחור שכמותו, לא היה מוכן להכניס את עצמו לבית הספק – פסיכיאטר ולהינשא לה, אלא אם גם לו היו בעיות מקבילות וכדומה. ההוכחה הטובה ביותר שמידע זה היה מידע קריטי לגביו היא ההתנהגות שלו תוך כדי ימי 'שבע הברכות': ברגע שנודעה לו עובדה זו, לא הסכים להמשיך את הקשר איתה” [ההדגשה אינה במקור – נ.ז. וא.].

בית הדין מינה מומחית לצורך מתן חוות דעת מקצועית לגבי מצבה הנפשי של האישה. למרות שמדובר במינוי מטעם בית הדין ולא מטעם האישה, סירב בית הדין לקבל את חוות הדעת במלואה. הרופאה הפסיכיאטרית שאליה הפנה בית הדין את האישה בדקה אותה, ואף קיבלה חוות דעת מהמטפלת שאצלה טופלה טרם נישואיה, תוך שהיא מציינת בחוות הדעת כך:³⁹

“חשוב היה למטפלת לציין כי 'לא הייתה כאן בריחה לתוך מוסד הנישואין, אלא בנייה עצמית הן מבחינה נפשית והן מבחינה רוחנית ובשלות לנושא. היה לי ברור ש[פלונית] כשירה לתפקד כאישה וכאם בצורה נורמטיבית ומכובדת וכך נפרדתי ממנה שבוע לפני החתונה בהתרגשות רבה'. לאור הבדיקה הפסיכיאטרית שערכתי אני קובעת ש[פלונית] אינה סובלת ממחלת נפש. היו לה בעיות בתחום הנגורטי ומתוך מודעות ותובנה מלאה למצבה פנתה לטיפול נפשי ונעזרה זמנית בטיפול תרופתי שכיום אינה זקוקה לו. אדם המודע לקשייו ומבקש עזרה של בעלי מקצוע אינו מעמיד אותו בלתי כשיר לנישואין, אולי להפך. חורה לי שאדם הסובל ממשקעי עבר ופונה לטיפול יכול להיחשב כ'חולה נפש' שיש להשתחרר ממנו, במקום לראות בכך עדות לכוחות נפש ולהבנה בקשיים תוך ניסיון להתגבר עליהם, כפי שעשתה [פלונית].

³⁸ שם, בעמ' 7.

³⁹ שם, בעמ' 5.

[פלונית] אינה חולת נפש, והיא מסוגלת לנהל בית ולתפקד כאשת איש וכאם".

אף שבית הדין קיבל את עמדתה הרפואית של הפסיכיאטרית, הוא שלל מכל וכל את תפיסתה לגבי המשמעות החברתית של פנייה לקבלת טיפול רגשי ונפשי, ואף מצא לבקרה את העמדה שבוטאה על ידי הרופאה שהעזה להעביר ביקורת על הסטיגמות החברתיות נגד פנייה לטיפול נפשי. בית הדין לא חסך את שבט לשונו מאותה מומחית מטעמו, על כך שציינה כי פנייה לטיפול מעידה על כוחות נפש ולא על מחלת נפש. בית הדין סירב לשמוע כל התייחסות ביקורתית נגד הסטיגמה בחברה החרדית ביחס לטיפול פסיכיאטרי או פסיכולוגי, וראה בכך ביקורת מרומזת על תפיסת המוגבלות והסטיגמות הקיימות בקהילה החרדית, גם אם אלו לא הופיעו במפורש בחוות הדעת:

"כאן גם המקום לדחות מכול וכול את הכללת דברי הביקורת שהרשתה לעצמה ד"ר רמונה דורסט לכתוב בדוח שהגישה, ביקורת כנגד המבט של החברה החרדית על מי שמטופל אצל מטפלים פסיכיאטרים או פסיכולוגיים [...] לא מצאנו כי ד"ר דורסט נתבקשה על ידי מאן שהוא להביע את דעתה או לבחון את התנהלותו של חלק זה או אחר של הציבור בחברה הישראלית. המשפט שהוסיפה היה מיותר לחלוטין. אין ולא היה כל צורך בו מן הטעם הפשוט, שאין בו כדי להביע דעה מקצועית ביחס למשיבה, הבעת דעה שהיא המטרה שלשמה מונתה".⁴⁰

כידוע, המערכת המשפטית מעצבת תפיסות חברתיות, ולא פעם משמרת ומחזקת היררכיה מעמדית קהילתית קיימת.⁴¹ אין להתעלם מן הכוח שיש בידי מערכות משפטיות בהטמעת תפיסות ביחס לאנשים עם מוגבלות ובמניעת גישות טרגיות-מדיקליות ביחס אליהם.⁴² מתקבל על הדעת כי פסק דין כזה ירתיע צעירים וצעירות לגשת לסיוע נפשי שיספר את סיכוייהם לחיי נישואים מאושרים, ובנוסף יעמיק וירחיב את הסטיגמה השלילית ביחס לאנשים עם מוגבלות, ככאלו שאינם ראויים להיכנס לשידוך "אלא אם גם לו היו בעיות מקבילות". ובחור "שנחשב בישיבה כבחור טוב" מוטב שיתרחק מהצעת שידוך זו.

⁴⁰ שם, בעמ' 6.

⁴¹ דפנה הקר "הזמנה לסוציולוגיה של המשפט ומיפוי ראשוני של התחום בישראל" *דין ודברים* ד 95 (2007).

⁴² NETA ZIV, THE SOCIAL RIGHTS OF PEOPLE WITH DISABILITIES: RECONCILING CARE AND JUSTICE, 369–396 (Daphne Barak-Erez & Aeyal Gross eds., *Exploring social rights: between theory and practice*. Bloomsbury Publishing, 2007)

“שאין דין איש כדין האישה” – הסתרת טיפול נפשי
בשידוכים: ביקורת מוגבלות ומגדר

ז. סיכום ודין

בשני פסקי הדין התוצאה זהה היא – הנשים נותרו ללא כתובתן. האחת, לאור בחירתה שלא לתמוך בבעלה הנזקק לטיפול נפשי שלא סיפר על אבחנת סכיזופרניה שהייתה לו בנערותו, והאחרת לאור הסתרת טיפול נפשי אליו בחרה לפנות עובר לנישואיה.

פסקי דין אלו נקשרים לנורמות הקהילתיות המקובלות באוכלוסייה בקרבה פועל בית הדין הרבני, והן נשזרות ברכיב המוגבלות שהיה נוכח אף הוא במסגרת הסכסוך שהגיע לפתחו. הגישה הביקורתית למוגבלות מלמדת כי הלקות אינה רפואית גרידא, אלא שמשמעותה והשלכותיה מושפעות מתפיסות חברתיות ותרבותיות של המוגבלות, ובכלל זה גם המסקנות המשפטיות הנגזרות מקיומה. כך שלל בית הדין האזורי את זכויותיה הממוניות של אישה שהפרה את הסדר החברתי בכך שביקשה לעזוב את בעלה הזקוק לטיפול נפשי, ולא לסעוד אותו כמצופה ממנה. הגם שלא הייתה הסכמה על האבחנה הרפואית של הבעל, הייתה תמימות דעים לגבי חובתה החברתית של האישה להיות הדמות התומכת במסגרת מערכת היחסים עם הגבר לו נישאה. הציפייה ממנה במערכת יחסים זו היא שהובילה בסופו של דבר להכרעה משפטית-הלכתית בדבר זכויותיה של האישה לכתובתה, ולא דווקא מאפייניה הרפואיים של הלקות, שנתרו כאמור במחלוקת.

בית הדין הרבני הגדול בירושלים פסק אף הוא את דינה של האישה מכוח הנורמות החברתיות בקהילה החרדית. הגם שמבחינה רפואית נמצאה האישה בריאה לחלוטין, זכויותיה הממוניות נשללו בשל ההנחות החברתיות הרואות בטיפול נפשי פגם המציב אותה בדירוג נמוך ב"שוק השידוכים". ואכן, בית הדין קבע מפורשות כי הנורמות החברתיות, ולא המצב הבריאותי, הן אלו שיוצקות את התדמית ביחס למוגבלות והן משליכות על זכויותיה של האישה לפי דין תורה.

נראה אם כן שהכרעות אלו לא נגזרות רק מהיתרון של הבעל המחזיק בדמי הכתובה, ושהוצאת הכסף מידי מחייבת נטל הוכחה מוגבר. המקורות בהלכה היהודית אינם מספקים מניה וביה תשובה חד-משמעית למצבים אלו, אלא מפנים אל הנורמות החברתיות, וכד בכד גם מפנימים נורמות חברתיות, שהן אלו שגזרו את גורלן של הנשים, באמצעות הפרשנות שניתנה ללקות הנפשית על רקע הערכים הקהילתיים שבית הדין החיל כאשר פסק הלכה.

החלטות שיפוטיות אלו מעבירות מסר ערכי ואידאולוגי החורג מקהל היעד המצומצם של הצדדים. פרסומן מדגיש, מחזק ומשנה עמדות וערכים,⁴³ והן ממלאות תפקיד של ממש בהבניה ובשימור תפיסות פטריארכליות וכאניות בקהילה החרדית. זאת, הן

⁴³ שולמית אלמוג "עיני המערער חשכו" – בין הנרטיבי לנורמטיבי" מחקרי משפט טו 295 (2000).

מבזקי הארות פסיקה 198 | מאי 2020
חרדת נפש

בהעמקת הסטיגמה השלילית ביחס למוגבלות, הן בחיזוק הרתיעה מפנייה לגורמים טיפוליים בעת הצורך, והן בשימור התפיסה לפיה אדם עם מוגבלות נזקק וזכאי לטיפול של אישה, בלי שקיימת הדדיות בציפייה זו במסגרת חיי הנישואים.